

САНЪАТҲОИ БАДЕИИ МАЪНОИ ДАР АШЪОРИ
КАМОЛИ ХУЧАНДИ

Зулфия Исмаилова

Институти забон ва адабиёти ба номи Абӯабдулло Рӯдакӣ АМИТ

Камоли Хучандӣ аз зумраи шоирони забардаст ва камназири адабиёти форсу тоҷик махсуб мешавад. Ӯ бо ашъори ноб ва шевою дилнишини хеш дили ҳаводорону ихлосмандони илму адабро тасхир намудааст. Шоир дар ашъораш аз навъҳои гуногуни санъатҳои бадеӣ моҳирона истифода бурдааст, ки ин аз истеъдоди баланди фитрӣ ва маҳорати камназири шоирии ин суханвари бузург шаҳодат медиҳад. Камол аз тасвирҳои бадеӣ фаровон истифода бурда, ба ин тариқ сухани хешро боз ҳам муассиру ҷаззоб намудааст. Истифодаи бамаврид аз ташбеҳу истиора, маҷоз, ташхису такрор, тазоду муқобала, суолу ҷавоб, талмех ва дигар санъатҳои бадеӣ гувоҳ бар он аст, ки эҷодкор аз шеъри шуарои моқабл огоҳии комил доштааст.

Дар мавриди истифодаи баъзе саноеи бадеӣ дар ашъори Камоли Хучандӣ муҳаққиқон ва адабиётшиносоне чун устод Садриддин Айнӣ, Шарифҷон Ҳусейнзода, Бадриддин Мақсудов ва дигарон ибрози назар кардаанд. Аз ҷумла устод Садриддин Айнӣ дар таҳқиқоти худ оид ба санъати таҷнис дар шеъри Камол бештар тавачҷух кардааст. Ва Бадриддин Мақсудов санъатҳои тавсиф, ташбеҳ ва таҷнисро дар ашъори Камоли Хучандӣ ба таври муфассал ба баррасӣ гирифтааст. Ҳамин тавр, ташбеҳу истиора, ташхису маҷоз, тавсифу рӯҷӯ, тазоду муқобала, таҷнису ихом, кинояву талмех, нидову тазмин, саволу ҷавоб, муаммову сифатчинӣ, тарсеъу мусачҷаъ, илтизому такрор ва ғайра аз ҷумлаи саноеи ашъори Камол аст, ки дар бораи серистеъмомтарини онҳо баҳс хоҳем кард.

Камоли Хучандӣ дар ғазалиёти худ пеш аз ҳама аз санъати ташбеҳ ва хелҳои он дар офаридани симоҳои асосиву фаръӣ истифода намудааст. Адабиётшиноси Эрон Саид Нафисӣ дар бораи ташбеҳ ва истифодаи он дар назм чунин гуфтааст: «Бузургтарин маҳорати ҳар шоире дар ташбеҳот аст. Шеъри беташбеҳ чун ҳусни ноороста ва чун гули нопероста аст. Шоири бузург он аст, ки мушаббаҳи худро ба чизе ташбеҳ кунад, ки дар ҳама ҷо ва ҳар замон битвон ёфт ва ҳар кас лутф ва шевоии онро дарёбад» [8, сах. 376]. Сайри таърихии санъати ташбеҳ исбот менамояд, ки он аз маъмултарин санъатҳои шеърии осори шоирони классики тоҷикӣ форс мебошад. Санъати ташбеҳ дар эҷодиёти Камоли Хучандӣ мақоми хосса дорад. Дар ашъори ин адиб бештар ташбеҳи сареҳ вомехӯрад, ки ба воситаи калимаҳои ёридиҳандаи чун (чу), мисли (монанди), яъне, ба мисли ва ғайра чизеро ба чизе (ташбеҳшавандаро ба ташбеҳкунанда) монанд мекунад. Камоли Хучандӣ аз ташбеҳҳои равшан бо маҳорати баланди суханофарӣ истифода намудааст. Аз ашъори Камоли Хучандӣ барои ташбеҳҳои равшан ва пӯшида метавон даҳҳо мисол овард, аммо дар доираи ин таҳқиқ бо чанд мисол иктифо менамоем. Масалан, дар байти зерин шоир чехраи маъшуқаро ба хуршед ташбеҳ додааст:

*Гар диҳад дастам, к-аз он ораз ниқобаш барканам,
Бӯсае ду аз рухи чун офтобаш барканам [10, сах. 376].*

Чи тавре ки зикр шуд, шоир рухи ёрро ба офтоб монанд кардааст, ки дар ин ҷо рух монандшаванда ва офтоб монандкунанда ва чун ёридиҳандаи монандӣ мебошад. Камол

дар абёти худ рухи ёрро бештар ба моху офтоб, чашмонашро ба наргис, лабонашро ба пистаи шӯр ва шакар, қаду қомати ёрро ба сарв, миёнашро ба мӯй ва ғайра монанд намудааст. Ва дар байти зерин қомати ёрро ба сарви хиромон ташбеҳ намудааст:

*Ҷаннатталабон ҳар чи бичӯянд зи Тӯбо,
Дар қомати чун сарви хиромони ту ёбанд* [10, сах. 165].

*Дар дини шиқ рост нашуд қиблаи Камол,
То рӯйи дил ба қомати чун сарви ӯ накард* [10, сах. 186].

*Май чу Лайлӣ гар шавад дар шаҳри мо душворёб,
Мо чу Мачнун ҷустуҷӯяш ҳай ба ҳай хоҳем кард* [10, сах. 249].

Ин чанд намуна далели он аст, ки Камол чун дигар шоирони ҳамасраш асосан шоири ташбеҳсоз аст. Ташбеҳҳое, ки дар намунаҳои мазкур корбаст шудаанд, равшан, диданӣ ва дилнишинанд. Масалан, дар ду намунаи аввал қадӣ ёр ба сарви хиромон ташбеҳ шудааст, ки хеле зебо ва аз ашӯи дидани табииат гирифта шудааст.

Дар намунаи охир бошад, шоир дар баробари санъати ташбеҳ инчунин аз санъати талмеҳ низ истифода карда, майро ба Лайлӣ ва худро ба Мачнун монанд кардааст, ки ин аз огоҳии ӯ аз қиссаи ривоятҳои гузашта шаҳодат медиҳад.

Чунин ташбеҳҳо баёни матлабро барои шоир хеле осон мегардонад. Ва чи тавре ки дар боло зикр шуд, шоир барои офаридани ташбеҳоти худ бештар аз ашӯи зиндагии ҳаррӯза истифода намудааст. Шоир инчунин аз ташбеҳи пӯшида, яъне бе истифодаи адоти ташбеҳ ташбеҳот офаридааст, ки адабиётшиноси тоҷик Тӯракул Зехнӣ ин навъи ташбеҳро барҷастатарин ва беҳтарин навъи ташбеҳ шуморидааст [3, сах. 50]. Дар ин байт Камоли Хучандӣ аз ин гуна ташбеҳ хеле мохирона истифода бурда, мефармояд:

*Лаб май асту баданат сим, чу ҳаст он ҳама хом,
Хом бошад зи ту моро тамаъи бӯсу канор* [10, сах. 286].

*Дил шишаест ҷойи хаёли ту, эй парӣ,
Кардӣ парӣ ба шиша, ҳамин ҳаст соҳирӣ* [10, сах. 430]!

Дар офаридани ташбеҳ Камоли Хучандӣ гоҳе ташбеҳшавандаро аз ташбеҳкунанда боло мегузорад, ки ин хусусият ба шеваи сабки ӯ ҳалале ворид насохта, баръакс, онро ҳусни дигаре низ мебахшад. Аз ҷумла шоир мефармояд:

*Сарв ҳарчанд сарафроз бувад дар бӯстон,
Пеши болои баланди ту фурӯтан бошад* [10, сах. 198].

*Ба хубӣ гарчи маҳ болонишин аст,
Ба болои туаш боло набошад* [10, сах. 199].

Дар бораи ин гуна ташбеҳоти шоир Бадриддин Мақсудов дар таҳқиқоти худ зикр намудааст [6, сах. 123]. Ва чунин навъи ташбеҳро ташбеҳи баргашта ё ташбеҳ-ул-марҷӯъ меноманд [3, сах. 57].

Яке аз санъатҳои дигаре, ки Шайх Камоли Хучандӣ аз он баҳра бурдааст, истиора ба шумор меравад, ки он дар луғат ба орият гирифтагӣ мебошад. Аз ҷумлаи санъати маъноӣ буда, аз калимоти ғайриаслӣ ташаккул меёбад, ки дар тасвир миёни онҳо монандие мушоҳида мешавад. Аз ин рӯ, истиораро аҳли таҳқиқ як навъи маҷоз ва наздик ба ташбеҳ донистаанд. Аммо зикр нашудани монандшаванда онро аз ташбеҳ фарқ кунандааст. Ин аст, ки истиораҳои Камол дар шакли таркиботи изофии маъруфи рӯзгори ӯ, ки аксаран аз таркиби ду калима ба вучуд омада, барои ифодаи тасвирҳои ҷаззоб ва офариниши маъноҳои ноб ба кор рафтааст. Бо таваҷҷуҳ ба ғазалиёти Камоли Хучандӣ метавон ошкор сохт, ки дар онҳо истиораҳои фаровоне аз ҷониби шоир офарида шудааст ва шоир бештар аз ибораҳои сарви равон, гулистони ҷамол, ҷароғи субҳдам, пирохани сабурӣ, нолаи мурғон, мавҷи ашк, шабистони висол ва ғайра истифода намудааст. Масалан, дар байти зерин вожаи нарғис истиораи ҷашм аст:

*Шеваи ҷашми ту нарғис чӣ кунед ишваву ноз?
Шева аз нарғиси ҷодуи ту хуш меояд [10, саҳ.264].*

Дар байти дигар дар таркиби ибораи тасвирии моҳи дилафрӯз ибораи моҳи дилафрӯз ҳамонро истиораи дилдода ё маъшуқа шуда омадааст:

*Имшаб он моҳи дилафрӯз ба меҳмони кӣ буд?
Хатти он сабзии лабҳо намаки хони кӣ буд [10, с.170]?*

*Товуси хушхиром раҳо кун ба саҳни бог,
Он сарви ноз бингар, аз ӯ хушхиромтар [10, саҳ.282].*

*Лутфи сабо шундаам, бод аст бо насимат,
Оби ҳаёт дидам, ҳеч аст бо даҳонат [10, саҳ.114].*

*Пирохани сабурӣ кардем пора-пора,
То дидаем чун гул дар дасти ину онат [10, саҳ.114].*

Дар каломҳои шоир ин навъ истиораҳо фаровон ба кор рафтааст, ки ҳамагӣ ба хотири ҷаззобияти тасвирҳо ва пуртаъсир гардидани баёни шоирона мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Шайх Камол инчунин аз санъати бадеии маъноии муболиға баҳра бурдааст. Ӯ барои боз ҳам равшантар ва пуртаъсир баён кардани фикру ақида ва ҳиссу ҳаяҷони хеш аз муболиға истифода бурдааст. Масалан, шоир дар ин байт аз муболиға чунин истифода намудааст:

*Эй маро дар ҳаҷри рӯят ҷашми тар чун сар сапед,
Шуд зи шустушӯи ашкам ҷомаҳо дар бар сапед [10, саҳ. 172].*

Шоир инчунин дар ҷои дигар аз ин санъат истифода бурда, аммо онро муболиға, яъне игроқ нашуморида, як ҳодисаи воқеӣ мешуморад:

*З-оби ҷашмат гаит тӯфони дигар воқеъ, Камол,
Нест игроқе дар ин маънӣ, баёни воқеъ аст [10, саҳ. 102].*

Дар ғазалиёти Камоли Хучандӣ санъати бадеии ташхис мақоми арзанда дорад. Агар адибон ва нависандагони асрҳои қаблӣ ин навъи санъатро бештар дар нисбат ба ҳайвоноту парандагон мавриди истифода қарор дода бошанд, пас Камоли Хучандӣ тавассути ин санъат бештар ба аҷзои андоми инсон, растаниву гиёҳ ва ҷирмҳои осмонӣ эҳсосоту хислатҳои инсонӣ дода, онҳоро дар миёни худ ва ё бо инсон ба суҳан медарорад. Аз ҷумла:

*Чу ашкро зи давидан ба по зад обилаҳо,
Раҳо кунам, ки бар он остон фуруд ояд [10, сах. 207].*

*Гул ҳикоят кард сарв аз нозукии лутфи ёр,
Об гирён омаду дар пойи ину он фитод [10, сах. 176].*

*Офтоб аз ту ҳусн медуздад,
Субҳ аз он рӯ чароғҳо куштаст [10, сах. 79].*

Саволу ҷавоб санъати бадеиест, ки шоир тавассути он ҳолат, хислат ва вазъу табиати қаҳрамони лирикиро ифшо менамояд. Аз ин санъати бадеӣ қариб ҳамаи адибони классики форсу тоҷик, амсоли Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ, Анварии Абевардӣ, Низомии Ганҷавӣ, Фарруҳии Систонӣ, Муиззии Самарқандӣ, Ҳофизи Шерозӣ, Камоли Хучандӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Абдуллоҳи Ҳотифӣ, Мактабии Шерозӣ истифода бурдаанд. Ҷунончи, сардафтари адабиёти классикии форсу тоҷик устод Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ дар рубоии зерин мефармояд:

*Омад бари ман. Кӣ? Ёр. Кай? Вақти саҳар.
Тарсанда. Зи кӣ? Зи хасм. Хасмаш кӣ? Падар.
Додам-и ду бӯса. Бар кучо? Бар лаби тар,
Лаб буд? На! Чӣ буд? Ақиқ! Чун буд? Чу шакар [9, сах. 49]!*

Дар шеърҳои, ки санъати мазкур ба кор рафтааст, шоирон одатан аз калима ва таркибҳои «гуфтам» ва «гуфто», «бигуфт» ва «бигуфто», «савол» ва «ҷавоб», «пайғом» ва «паём» ва ғ. истифода намудаанд. Камол дар абёти зерин аз ин санъати бадеии маънавӣ баҳра бурда, менигорад:

*Гуфтамаш: Номи ту? Гуфто: Аз маҳи тобон бипурс.
Гуфтамаш: номи лабат? Гуфт: Ин ҳадис аз ҷон бипурс
Гуфтамаш: Боре нишоне з-он даҳон бо ман бигӯй.
Зери лаб хандон шуду гуфт: Аз гули хандон бипурс [10,сах.307].*

Ё дар ҷои дигар:

*Гуфтам: Малакӣ ё башарӣ? Гуфт, ки ҳар ду.
Кони намакӣ ё шакарӣ? Гуфт, ки ҳар ду [10, сах. 325].*

Яке аз пуртаъсиртарин воситаҳои тасвири бадеӣ ба ҳам муқобил гузоштани ду фикр аст. Ба дигар ифода, адибон дар ҷараёни амалиётҳои қаҳрамонони марказӣ ва

персонажҳои асарҳо сифат ва хислатҳои ду кас ва ё ду чизро ба таври муқоиса ба ҳам муқобил мегузоранд, ки ин муқобилгузорию санъати тазод ва муқобила меноманд [3, сах. 82].

Камоли Хучандӣ аз ин санъати бадеии маъноӣ низ истифода бурдааст. Аз ҷумла, дар байти зерин мефармояд:

*Ба ҷони Камол ин ҳама бедоди ту то кай?
Шоҳон напосанданд ситам бар дили дарвеш* [10, сах. 316].

*Зи баъди он ки дари дӯст бозёфт Камол
Агар бихишт бичӯяд, ба дӯзахаш бибаред* [10, сах. 182].

Дар ин мисол дар байти аввал калимаҳои *шоҳ* ва *дарвеш* ва дар байти дуюм *бихишт* ва *дӯзах* истифода шудаанд, ки онҳо аз лиҳози маъноӣ зидди ҳамдигаранд.

Аз таҳлилу баррасии мисолҳои боло маҷмӯан ба натиҷае расидан мумкин аст, ки дар ашъори Камоли Хучандӣ санъатҳои бадеӣ мавриди истифода қарор гирифта, бозгӯи хунари баланди суҳанофарии адиб мебошанд.

КИТОБНОМА

1. Афсаҳзод, А. Камоли Хучандӣ ва ақидаи риндӣ / А. Афсаҳзод / Ахбори АИ ҚТ, №11, 1996. – С. 48-56.
2. Гаффорова, Умеда. Муламмаот дар эҷодиёти Шайх Камол // У. Гаффорова // Партаве аз ҷони пок. – Хучанд: Ношир, 2011. – С. 625-630.
3. Зехнӣ, Тӯракул. Санъати суҳан/ТӯракулЗехнӣ. – Душанбе: Адиб, 2007. – 400 сах.
4. Қосимова, М. Н. Хусусиятҳои забони зарбулмасалу мақолу ҳикматҳои осори Камоли Хучандӣ / М. Н. Қосимова /Мақолоти маҷмааи бузургдошти Камоли Хучандӣ. – Табрез, 1375. С. 229-248.
5. Мақсудов, Б. Нигоҳе ба девони Камол/ Б. Мақсудов / Садои Шарқ, №11, 1988. – С. 127-130.
6. Мақсудов, Б. Рӯзгор ва осори Камоли Хучандӣ / Б. Мақсудов. – Душанбе: 1994. – 164 сах.
7. Мирмуҳаммедова М. Талмеҳ дар ғазалиёти Камол / М. Мирмуҳаммедова //Номаи ховаршиносон, №1. – Хучанд: Нури маърифат, 2005. – С. 164-167.
8. Нафисӣ Саид. Муҳити зиндагӣ ва аҳволу ашъори Рӯдакӣ /Саид Нафисӣ. –Техрон: Интишороти китобхонаи Ибни Сино, 1341. -683 сах.
9. Рӯдакӣ. Шеърҳо / Рӯдакӣ / Бо муқаддима, тартиб ва тавзеҳи У. Каримов, С. Саъдиев. - Душанбе: Ирфон, 1974. - 224 сах.
- 10.Хучандӣ, Камол. Девон / Камоли Хучандӣ. –Душанбе: Адиб, 2015. –480 сах.

САНЪАТҲОИ БАДЕИИ МАЪНОӢ ДАР АШЪОРИ КАМОЛИ ХУЧАНДӢ

Дар мақола истифодаи саноеи бадеии маъноӣ дар ашъори Шайх Камоли Хучандӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Зимни баррасӣ муайян гардид, ки Шайх Камол дар ғазалиёти хеш аз навъҳои гуногуни санъатҳои бадеии маъноӣ, аз ҷумла ташибеҳ, истиора, муболиға, тазод ва ғайра ба таври фаровон истифода намудааст, ки аз маҳорати баланд ва истеъдоди фитрии ин шоири барҷаста гувоҳӣ медиҳад. Зебоӣ ва дилангезии суҳани Камол дар истифодаи санъатҳои бадеӣ хеле равшан ифода меёбад.

Вожаҳои калидӣ: санъатҳои бадеӣ, шоир, ташибеҳ, калом, истиора, маҷоз, муболиға, тазод.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ИЗОБРАЖЕНИЯ В ПОЭЗИИ КАМОЛИ ХУДЖАНДИ

В статье исследуется использование семантических средств художественного изображения в поэзии шейха Камоли Худжанди. В ходе исследования выяснилось, что Шейх Камол в своих газелях широко использовал различные виды семантического художественного изображения, включая аллегорию, аллегорическое изображение, гиперболу, антитезу, олицетворение и т. д., что свидетельствует о высоком мастерстве и врожденном поэтическом таланте этой выдающейся личности. Использование многих видов средств художественного изображения делает газелей поэта более красочными и выразительными.

Ключевые слова: искусство, поэт, слово, аллегория, метафора, гипербола, антитеза.

SEMANTIC ARTISTIC IMAGE IN THE POETRY OF KAMOLI KHUJANDI

The article explores the use of semantic means of artistic depiction in the poetry of Sheikh Kamoli Khujandi. During the study, it turned out that Sheikh Kamol in his gazelles widely used various types of semantic artistic depiction, including allegory, allegory, hyperbole, antithesis, personification, etc., which indicates the high skill and innate poetic talent of this outstanding personality. The use of many types of artistic means makes the poet's gazelles more colorful and expressive.

Key words: art, poet, word, allegory, metaphor, hyperbole, antithesis.

Маълумот дар бораи муаллиф: Исмадова Зулфия – корманди илмии Институти забон ва адабиёти ба номи Абуабдулло Рӯдакии АМИТ. Тел.: (+992) 919555225. E-mail: Zulfiya_sharq@mail.ru

Сведения об авторе: Исмадова Зулфия – научный сотрудник Института языка и литературы им. Абуабдулло Рудакии НАНТ. Тел.: (+992) 919555225. E-mail: Zulfiya_sharq@mail.ru

About the author: Ismatova Zulfiya – scientific researcher of the Institute of Language and Literature named after Abuabdullo Rudaki of the National Academy of Sciences of Tajikistan. Tel.: (+992) 91955225. E-mail: Zulfiya_sharq@mail.ru